

"Analecta DSBM":
Piazza Madonna, D-1
Monti 3, Roma, 103
Italia

НАША КУЛЬТУРА

НАУКОВО-
ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК
УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

1952. ЛИПЕНЬ, Ч. 9 (174)

ВІННІПЕГ

ХРОНІКА НАШОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ

Доля Київського Університету й досі неясна. Є відомості, що в т. зв. північному куті Університету, під Актовою залєю, було приміщено малярські медичні матеріали. В одному з вікон було зроблено двері. Ці матеріали загорілися чи були підпалені, і пожежа охопила частину фасадного корпусу, де містилася Актова зала. Другі відомості твердять, що згорів увесь Університет... Мюнхен, Професор.

Харківський Університет у новому приміщенні. Як подає "Радянська Україна", найстарший український університет буде 1955-го року переселений у нове приміщення, до колишнього "Будинку Проектів". Наш університет, говорив Ректор, розміщений у старих непристосованих будовах, поставлених ще у 18-му столітті." Під час німецької окупації зруйновано корпуси географічного й геологічного факультетів. — "Будинок Проектів" — велетенська будівля нового Харкова. Його зруйновано за війни. Його відбудують. Це має бути 18-поверховий хмародер із 2.000 кімнат і залів. У будинку розміститься увесь університет: 9 факультетів, 3 музеї, всі лабораторії, бібліотека й зала засідань на 1,200 місць. Зовні будинок буде викладений українським червоним гранітом. Цей український університет має назву... М. Горького.

Освітні Курси в Колегії Св. Андрія в Вінніпегу розпочалися 3-го липня врочистим Мольбом, якого відслужив Митрополит Іларіон у сослуженні Катедральних Протоєреїв, о. о.: Є. Грицини, І. Дмитрова, Г. Метюка та П. Стратійчука, а також о.Ф. Керницького. Присутні були й учителі Курсів. М. Іларіон виголосив до учнів Слово: "Бережімо все своє рідне!"

Листування Лесі Українки з М. П. Драгомановим. Треба підкреслити велику вагу цього надзвичайно цінного матеріалу, що зберігся тільки на еміграції і що до цього часу ніде й ніколи, за винятком семи листів М. П. Драгоманова, не був опублікований. Єдиний унікальний примірник цього багатого листування зберігається на еміграції. Потреба охорони цього важливого матеріалу вимагає негайного його опублікування, хоч невеликим тиражем з науковим коментарем і відповідною вступною статтею.

Іститут для дослідження проблем сх. Європи. Іститут для дослідження проблем Східної Європи при УВАН у Мюнхені влаштував доповідь проф. В. Пльоща про психологію під-

советського інтелігента та його ставлення до сов. режиму і рос. інтелігенції.

Вечір пам'яті К. Стеценка в Інгольштадті. Українська громада Інгольштадту, Німеччина, відзначила 30-ті роковини смерті композитора Кирила Стеценка ввечері, в програму якого ввійшла доповідь І. Павлюка про діяльність К. Стеценка. Стеценко написав кілька десятків церковних творів, з гармонізував понад 50 колядок і щедрівок, написав велику кількість світських пісень та музику на твори українських драматургів. Мішаний хор під кермою А. Мазура виконав різні твори К. Стеценка.

Розкопки старовинного міста Вишгорода. Як подає советська преса, "Київська Археологічна Експедиція розгорне свою роботу в старовинному місті Вишгороді, розташованому недалеко Києва. Розкопи цього міста провадилися Інститутом Археології Академії Наук СРСР в 1935-37 рр. Під час цих розкопок були викриті численні житла і майстерні з 12-17 ст. Знайдено багато різних речей, які характеризують високу і своєрідну культуру Київської Русі. Були виявлені руїни старовинного храму Бориса і Гліба, споруджені наприкінці II ст. і зруйнованого татаро-монгольськими полчищами. Цього-рідня експедиція має розкрити повністю руїни цього храму".

Наукові експедиції на Львівщині. Наукові співробітники Інституту суспільних наук Львівського філіялу Академії наук УРСР працюють над науковими темами з історії західних областей України. Інститут щороку організує наукові (?) експедиції.

Нарада працівників краєзнавчих музеїв відбулася в Чернівцях. В нараді, крім представників Ізмаїльської, Закарпатської та інших західних областей, взяли участь директори музеїв Молдавської АССР і Харківської, Одеської, Вінницької та Ворошиловградської областей. Прочитані доклади: "Про соціалістичні перетворення на Буковині", "Українські буржуазні націоналісти — найлютіші вороги радянського народу" і т. ін. Учасники наради відвідали історичні пам'ятки Чернівців.

Пам'ятник Марку Черемшині відкрито 27 квітня ц. р. в селі Кобаки (Станіславівщина), де проживав письменник.

Літературно-меморіальний музей Марка Черемшини у Снятині збагатився кількома новими рукописами письменника, зокрема

(Продовження на ст. 37-38)

НАША КУЛЬТУРА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Адреса Редакції: 804 Magnus Ave., Winnipeg, Man., Canada.
Передплата річно 2.50 дол. Окреме число 25 центів.
Телефон 591-606

ВИДАЄ ГРОМАДСЬКИЙ КОМІТЕТ. РЕДАГУЄ НАУКОВИЙ КОМІТЕТ.

Рік XV

Липень, 1952 рік

Число 9 (174)

МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА В СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ

(1860 — 1934 — 1952).

Тоді, в умовах російського царизму, як і тепер, в умовах нашої еміграції, українська література, театр, — взагалі українське мистецтво було єдиною зброєю в руках нашого народу, єдиним чинником, що формував свідомість, що скріплював душу нашої нації. Тому то ім'я Марії Заньковецької (М. Адасовської) ми завжди згадуємо з великою пошаною. Адже мало хто ще з українських артистів минулого міг похвалитися таким незвичайним успіхом, який мала Заньковецька. Хто ж бо ще міг так зворушити душі глядачів, тримати їх у такому напруженні, заплонювати їх до краю? Недарма ж про неї казали, що її праця на українській сцені — це безперервний тріумфальний похід, що Марія Заньковецька — найпопулярніше театральне ім'я.

Любов до театру у Марії Заньковецької прокинулася із самих ранніх літ. Ще будучи в пансіоні Осовської в Чернігові, вона захоплюється театральним мистецтвом, звертає на себе увагу і вражає всіх своїми артистичними здібностями, розумом і емоційністю. А 22-річною жінкою, покинувши в Петербурзі чоловіка-москаля, вона їде в Україну, дебютує в Полтаві в групі Кропивницького в п'єсі "Наталка Полтавка" з надзвичайним успіхом.

Після сорокрічної праці на українській сцені про Заньковецьку лишилось чимало спогадів її сучасни-

ків, як про чудову незрівняну артистку.

Маючи виключно акторську інтуїцію й хорошу пам'ять, — як згадує видатний артист і режисер І. Мар'яненко, — Марія Костянтинівна була надзвичайно спостережливою. Знала добре тодішнє село, бо виросла в селі Заньках коло Ніжина. Звідси виключно колоритна мова з особливостями чернігівської говірки, а найголовніше — це стихійне акторське начало. Вроджена благородність, почуття міри. Ціла гама найскладніших і найтонших внутрішніх психологічних та емоційних ритмічних візерунків, які втілювались в дуже яскраву, художньо-правдиву і разом з тим економну форму. На сцені під час дії Марія Костянтинівна своєю надхненою грою, силою свого могутнього таланту захоплювала не тільки глядача, а й своїх партнерів, підносячи їх на вищий щабель. В патетичних сценах її очі то затуманювались, то горіли, як зорі та кресали іскри. Голос її був то м'який, дитяче-довірливий, то повний безнадійности, горя, то буряний, клекочучий (здавалося, могутній баритон дзвенить), то раптом сріблястий сміх розкотиться.

Крім цього, вона мала прекрасну зовнішність і особливо, — надзвичайно виразні очі, красивий, великого діапазону голос, яким уміла відтінити особливості української народної пісні. Весільні пісні у її виконанні — це неперевершене, це шедевр.

Майже всі ролі Заньковецької — трагічні пісні трагічного кохання. Виконуючи їх, вона так проникалась ними, що в найнапруженіших моментах плакала справжніми сльозами, викликуючи сльози у глядачів.

Режисер Б. Романицький, учень Заньковецької, пригадує такий епізод: це було в 1915 році, він був зовсім молодим актором і йому довелося грати разом із Марією Костянтинівною в п'єсі Старицького "Не судилось". Вона грала Катрю, а він грав Дмитра. За ходом п'єси в останній дії Дмитро вбігає до хати й застає непритомну Катрю, яка лежить долі. Він її підводить і лише згодом Катря починає говорити. І от іде остання дія, — згадує режисер, — я стою за лаштунками — готуюсь до виходу. Заньковецька грає на сцені сама. Нарешті Катря падає непритомна. Треба виходити Дмитрові. Я вибігаю, підбігаю до Катрі — Заньковецької, нахиляюсь, щоб узяти й підняти її, беру за руку, рука якась одубіла, глянув на обличчя, на всю постать непритомної Катрі і... буквально злякався! Я вже забув, що передо мною Заньковецька, я бачив, що Катря по-справжньому непритомна, тобто знепритомніла не Катря, а актриса... Що ж робити? Як далі провадити сцену? Адже Катря мусить зараз говорити... чи може якось дати знати помічникові режисера, щоб завісу дав?... Все це блискавкою майнуло в голові, а я стояв розгублений і не знав, що робити. "Чого ж ти стоїш, дурний, бери!" — почувся досить таки "зловісний" шепіт "непритомної" Катрі. Ну... далі все вже зрозуміло. Сцена наша пішла як слід.

Заньковецька ніколи не втрачала самоконтролі, і перш за все відчувала ролі в цілому. "Як я отут почую ролі, — показувала вона на груди, — то тоді я її зіграю, а як ні, то й братись не хочу".

Вона була глибоким і переконаним реалістом, ненавиділа фальш у мистецтві. Реалізм Заньковецької поширював рамки побутових п'єс і надавав їм гострого, ідейного звучання. Очевидно, також через це не любила вона й віршованих ролей.

Заньковецька любила процес шукання образу, старанно вишукувала засоби вияву, виявляючи багатющій асортимент тих засобів. Найтяжчі місця ролі артистка на пробах провадила неповним голосом, ніби внутрішньо прислухалась до своєї ролі, ніби поступово шляхом проб наповнювала себе ролю, і лише останні проби грала з повним емоційним напруженням, немов до самозабуття.

Той же режисер Романицький пригадує одну з таких репетицій. Це було готування п'єси "Понад Дніпром". Заньковецька готувала нову для неї ролію матері. Післязавтра вистава. І от підходить кінець другої дії, де йде сцена прощання матері з своєю оселею, садибою і з своїм сином Мироном (злидні женуть їх на переселення). Мирона грав Саксаганський, він же ставив і п'єсу. На сцені майже вся трупа, бо перед цим відбувалася масова сцена, і от перші слова матері — Заньковецької — буквально ударили по нервах всіх присутніх: "Ха-атко-ож моя-а," — не проговорила, а приспівуючи (в пляні народного голосіння) просто проридала ці слова Заньковецька. Ми всі окам'яніли, пише режисер, — Заньковецька дійсно такі ридала, ридала, п'ючи свої сльози і заливаючи ними своє обличчя. Кінчає монолог, дає репліку Саксаганському, а той стоїть мовчки, очі повні сліз, павза, щось хотів сказати, знову павза, потім Саксаганський махнув рукою і мовчки вийшов у сад... Репетиція перервалася".

Заньковецька вірила, що глядача можна загіпнотизувати, а по суті це був колосальний самогіпноз самої Заньковецької. Її самоконтроля давала їй напружену й тонку допомогу, і ніколи не заважала їй захоплюватися ролю, і майже цілком віддаватися їй.

Така прекрасна гра Заньковецької, поруч таких корифеїв українського театру, як Саксаганський, Садовський, Кропивницький, Затиркевич-Карпинська, швидко піднесла наш театр на високий рівень, завоювавши симпатію українського глядача.

Слава про наш театр скоро полинула далеко за межі України, і 1886-7 року, через чотири роки від своїх

перших виступів, Марія Костянтинівна разом з трупой Кропивницького іде і з надзвичайним успіхом виступає в Петербурзі та в Москві, де відразу причаровує публіку.

Щось невимовне, дивне, неописане трапилось, — пише Садовський, у своїх згадках про участь М. Заньковецької в “Наймичці”. Це був такий тріумф українського слова, якого воно більш ніколи не зазнавало. Заньковецька, цей велетень і талант, розгорнула перед публікою дивні риси простоти й мистецтва. Публіка, яка звикла до штучного й через це блискучого виконання імператорських артистів, потонула в тій божественній художній простоті артистки... Уперше в житті своїм глядач побачив там таку артистичну гру, з якої повинен був переконатися, що в мужицькому змученому працею тілі, під драною його свитиною б'ється часто серце, гаряче серце. Це переконання дала їм художньо-чарівна гра Заньковецької. Зате ж і вітала її публіка! Уся зала набита, мов вулик бджолами, блискучим панством салонів, стогнала й гучно вітала артистку... А в газеті “Новоє Время” з'явилась досить велика стаття редактора цієї газети Суворіна під заголовком: “Заньковецька в “Наймичці”.

Навіть цей реакціонер, — ідеолог чорної сотні, що досить лише цював усе українське й бачив не мало постав чужоземних театрів, не міг стримати захопленого вигуку: “Я просто говорю, другої такої артистки я ніколи не бачив!” І справді, публіка, дивлячись на гру, хвилювалась, переживала разом з акторкою, і плакала тоді, коли плакала наймичка.

Про надзвичайний успіх театру швидко довідались і вищі кола Петербургу. Незабаром на виставу прибув і великий князь Костянтин Костянтинович, а згодом трупу запросили грати і для великої княгині Олександри Осипівни. Для того українську трупу запрошують до царського палацу. На вистави хотів подивитись сам цар Олександр III. Оскільки він хотів побачити на сцені трагічне й смішне, то було поставлено дві п'єси: “Назар Стодоля” Шевченка та водевіль “Як ковбаса та чарка, то ми-

нется й сварка”. Водевіль, очевидно, цареві сподобався більше, ніж “Назар Стодоля”, бо на зустрічі після вистави він, як згадує Садовський, сказав: “...Я очень много слышал о вашей игре, гаспада, гм... а сегодня я убедился, что это действительно превосходно в особенности... последнее... — Ліхо! Благодарю!”

Ми всі нахилили голови, — згадує Садовський.

— Где играли? — звернувся він до Заньковецької. А у неї, видимо, відляку душа сховалась у п'яти, і вона мовчала. Бачучи, що треба комусь дати відповідь на царське питання, — згадує Садовський, — я осмілюся і промовив за неї: на півдні, ваша Імператорська Величність”.

“Величність” — глянула на мене й привітно хитнула головою.

Українці, таким чином, і тут здобули собі велику славу. Той успіх можна було бачити хоч би й з того, що відома французька оперета, яка прибула тоді саме з Парижу до Петербургу на гастролі, в ті дні була порожньою. Тимто рецензенти, оцінюючи гру Заньковецької, ставили їй ім'я поруч імен відомих закордонних артисток, як Сара Бернар, Дузе та інші.

Відомо також, що Заньковецька справляла велике враження на таких майстрів російської літератури, як Лев Толстой та Антон Чехов (хоч, до речі, у Чехова мати українка. Д. Ч.). Чехов відвідував кожную виставу, де грала Марія Костянтинівна, познайомився з нею, листувався й збирався написати навіть спеціальну для Заньковецької п'єсу.

**

Та не зважаючи на величезний успіх української групи, цензурні перешкоди не зменшувались. Багатьох русификаторів, що займали поважні посади чиновників і навіть міністрів, той успіх навіть бісив, і вони робили все, щоб задушити українську культуру, мистецтво. Одним з таких україножерів був Київський Генерал-Губернатор Дрентельн, що від 1883 року впродовж десяти років забороняв ставити українські п'єси по всій Київській губернії. А скільки тих дрентельнів і зелених (Одеса) зустрі-

чав український театр на своєму шляху, майже в кожному місті!

Багато користі в боротьбі з різними заборонами зробила якраз і Марія Заньковецька. Маючи величезну популярність, безліч прихильників, вона використовувала все те для рідної справи. Якось, — пригадує Садовський, — будучи в Петербурзі, повернувся він від цензора, схвилюваний тим, що цензор не давав дозволу на щойно прислану п'єсу Карпенка-Карого "Чарівниця", або, як її пізніше називали, "Безталанна". М. Заньковецька відразу зацікавилась цією справою, почала розпитувати. Тим часом до неї прийшли два пани: військовий і цивільний. Познайомившись із Заньковецькою, вони почали просити її взяти участь у добродійній виставі, на користь студентству чи що.

— Добре, я з великою охотою візьму участь у виставі, — заявила артистка, — але й з свого боку буду просити вас, панове, допомогти мені в одній маленькій справі. Ви тутешні, маєте великі знайомства і, певно, вам це легко буде зробити.

Гості слухали її уважно, і один поперед одного згоджувались до послуг.

— От, — розповідає вона їм, — один автор присвятив мені п'єсу. П'єса дуже гарна, мені подобається, але не знаю, через що цензура не дозволяє її. Коли ви дістанете дозвіл, я згоджусь навіть її поставити на вашу користь.

Один із панів попросив примірника п'єси, розпитав про її зміст, а потім, поговоривши між собою по-французькому (сподіваючись, що "хахли" не розуміють), пани пообіцяли за годину-дві повернути її з дозволом.

— Отже, якщо ця п'єса буде дозволена, ми можемо числити на вашу ласкаву участь у виставі?

— Звичайно, — запевнила їх Заньковецька.

Переконавшись і в цьому, гості пішли, а за годину один з них прийшов, повідомивши про дозвіл на "Безталанну"...

"Виставу ми грали даром, — згадує Садовський, — добродійна інституція взяла на свою користь 2000

карбованців збору, а я дозволена п'єсу."

Це показує, яких жертв коштували ці дозволи, і за яких умов повинен був існувати український театр, що, в протигагу російським театрам, не мав ніякої дотації від держави, зате на кожному кроці мав перешкоди. Спеціальним урядовим наказом заборонялося тоді ставити п'єси з життя інтелігенції, історичні, а також переклади з російської мови. Але, бачучи, що українські театральні трупи перемагають і ці труднощі, щораз більше захоплюють і виховують українські маси, наші вороги запроваджують ще один наказ: зобов'язують українські театри в один вечір поруч української вистави і російську тією самою трупою.

Щоб в якійсь мірі унешкодити цей наказ, українці поруч кількаактової української п'єси, ставили одноактову російську. Тоді місцеві генерал-губернатори наказують брати п'єси російські з не меншою кількістю дій, як і в українських поставах. Та українці пробували рятуватися і за тих обставин: вони призначили виставу значно раніше, починаючи російську виставу майже при порожній залі, аби швидше закінчити, не віддаючи їй потрібних зусиль, а коли сходилась публіка, тоді починалась українська вистава.

Так провадилась нерівна і прихована боротьба з північним окупантом.

**

Ставлячи українське мистецтво у безвихідний стан, Москва намагалась звести нанівець, знищити нашу культуру, а кращих майстрів українського театру переманити на російську сцену. Сам пан Суворін, редактор "Нового Времени", кілька разів пропонував українським артистам, зокрема Марії Заньковецькій кидати рідний театр. "...Бросте вашу узкую национальную речку, — казав він, — и влияйте в широкое безбрежное море общерусского театра...", а перед Заньковецькою ставав навіть навколішки, благаючи переходити на російську сцену.

Але Заньковецька не зрадила свого театру, не зважаючи на те, що їй

пропонували незрівняно кращі умови праці.

“На всі намагання залишити мене на імператорській сцені, — пише вона в своїй автобіографії, — на примусові запитання П. Суворіна до свого театру, Корша до свого і ще багатьох інших, не дивлячись на ці корисні запрошування і надзвичайні винагороди, яких до того майже ніхто не одержував, не дивлячись на положення високостоящого в той час російського театру, не дивлячись на все це — я залишилась на своїй милій, хоч тоді й зовсім бідній і репертуаром і положенням, і відносинами до неї з боку уряду українській сцені...”

**

Крім безлічі відгуків про Заньковецьку як артистку, ми маємо чимало матеріалів, що говорять про її вдачу, доброту й веселий характер.

Артистка М. Богомолець-Лазурська, що часто була в Заньковецької й приятелювала з нею, згадує такий випадок. Вони вдвох їхали восени 1904 року до Одеси поїздом. Заньковецька іноді любила пожартувати. Богомолець-Лазурська була трохи молодша за неї. Я жінка-лікар, ти моя дочка, — наказала вона мені. От і почалася розвага. Виразне обличчя Заньковецької, жвава весела розмова зараз же привернули увагу пасажирів. Ледве вона прикинулася, що спить, як один із сусідів почав мене розпитувати про “мamu”. Я глянула на Марію Костянтинівну, — вона підморгнула мені лукавим оком з-під вій. На мене найшло надхнення, і я почала вигадувати, що в голову влізе.

— Яка ви щаслива, — казав пасажир, — що ви маєте таку ще молоду і гарну матір. Ви з нею, як подруги. І когось вона мені нагадує, так нагадує, тільки не пригадаю.

— Може це на з'їзді лікарів бачили абощо, — кажу я.

— Ні, я на з'їздах лікарів не буваю... Десь в іншому місці. — Ми ж добре знали, що те інше місце — напевно театр, але хай поміркує цікавий пасажир. Уранці він уже радиться з Марією Костянтинівною про хвороби своєї жінки, і вона з такою вмі-

лістю давала йому поради, що я кусала собі губи, щоб не сміятися”.

Марію Заньковецьку знаємо ми, як дуже чулу людину, яка завжди рада була допомогти будь-кому в його горі. Режисер Романицький згадує такий факт: “У 1915 році до Заньковецької прийшов один біженець з Галичини. Гаряче просить допомогти, бо він тяжко бідує... Заньковецька майже останні гроші (досить велику суму) віддала цій людині. Він подякував і пішов. М. Устенко (один молодий актор) почав казати: “Мамочко (так майже вся молодь називала Заньковецьку), навіщо ви? Може він бреше.”

— А мовчи, що ти тямиш! — відповіла Заньковецька, і рвучко вийшла з хати.

Та ж Богомолець-Лазурська пригадує ще один епізод. Одного осіннього вечора вони з Заньковецькою їхали поїздом до Ніжина. “...У вагоні сонне царство, — згадує вона, — звідусюди стирчать роззуті ноги, скуйовджені голови”. Незабаром прийшов кондуктор і почав перевіряти квитки.

Кондуктор: — Ваш білет! — Якась типова українська бабуся, замість відповіді, низенько вклонилася кондукторові і подала невеликий клуночок.

— Вам русским языком гаварят: пред'явите ваш білет, — обурился кондуктор і відштовхнув клуночок.

— Який там, голубчику, білет? Ми з сином уперше в житті ідемо машиною і ваших розпорядків не знаємо. Звиняйте, коли що не так!

— Нечого, нечого прікидываться дурочкой! Знаем ми вас, зайцев. Контроль прідьот, — атвечай тагда!

— Ось вам свячені яблука, — знову вклонилась бабуня своїм клуночком, — сьогодні у Спаса була й посвячено. Візьміть, будь ласка, та довезіть нас до Ніжина. Свячені яблука зворушили суворе серце кондуктора... І баба з парубком лишилися в вагоні. Марія Костянтинівна зацікавилася ними і розпочала розмову, з якої ясно стало, що баба, дійсно, уперше їхала залізницею й везла свого сина до лікарні... Парубок був дуже худенький, соромливий і тихий.

— А ви ж маєте де в Ніжині переночувати?...

— На станції, голубочко, на станції!

— На станції ночувати недозволяють. Ну, та ми вам допоможемо!

На станції, дійсно, після відходу поїзда почали виганяти публіку... і наша баба опинилася на вулиці та ще й під зливою. Через бабу вони ледве встигли захопити візника. І коли вже вмостилися, побачили на пероні засмучену бабу з сином.

— Сідай, бабо, до нас, сідай і ти, парубче, — раптом запросила Марія Костянтинівна. Візник був незадоволений перевантаженням, проте забрав усіх.

Стара з сином і повечеряла, і переночувала в Заньковецької, а ранком пішла до лікарні.

Ці епізоди, й багато подібних, змальовують яскраво нам її, як людину. Але експансивна, життєрадісна Заньковецька була в той же час іноді недовірлива до людей. Саме ставлення в неї до людей базувалося не на фактах, а на якомусь внутрішньому інтуїтивному відчутті людини... Заньковецька півчуттів не визнавала, — коли неприязнь, так уже неприязнь, і, навпаки, коли вона симпатизує людині, то цілком. Недовір'я до людей, боязке до них ставлення — було в неї продуктом тих закулісних інтриг; заздрощів, виживань один одного тощо, що й зробило її нервовою й вразливою. Не дивно, що їй без жодної причини часом здавалося, що проти неї хтось щось замишляє.

Один режисер згадує такий факт: кінчається дія, глядач у захопленні, публіка викликає Заньковецьку, дають по декілька разів завісу, і раптом у Марії Костянтинівни робиться перелякане обличчя, і вона шепоче: “Чуєш, свистять!” — Та ні, то вам почулося.” — “А що ти мені кажеш, що я, глуха, — свистять...” Це вже їй здавалося, що хтось спеціально посадив свистунів, щоб її образити і здискредитувати. Це здається наївним і смішним у такої великої людини, але це було, і це тяжко, бо з цього бачимо, як та закулісна атмосфера калічила людину.

Проте Заньковецька користувалася

великою пошаною, і не лише в публіки, а в своєму театрі.

“Рідко хто з акторів, — згадує Романицький, — так тонко відчував “муки” творчості молодих акторів, і так охоче завжди ішов на допомогу цим “мукам”, як Марія Костянтинівна. Зате ж ми і любимо її віддано, глибоко, безкорисною любов'ю”.

— “Для нас, — стверджує Мар'яненко, — акторів старшої генерації, — Марія Костянтинівна завжди була зразком і недосяжним ідеалом. Ми горді й щасливі з того, що Марія Костянтинівна Заньковецька серед нас жила й творила і своїми театральними образами зворушувала й наповнювала любов'ю до скривджених...” Далі він пригадує ту пошану, те захоплення, яке вона викликала в публіки: “Я був свідком, коли молодь після одної вистави (Кам'янець-Подільський та інші міста) випрягала коней, впрягалася сама в фаєтон і відвозила Марію Костянтинівну до її приміщення, або садовила її на крило і на руках відносила додому”.

У Москві був один капіталіст українець, як згадують її сучасники, який сам нічого не розумів в театральних справах, але, захоплений талантом Заньковецької, пропонував великі гроші на влаштування театру-студії імені Заньковецької. Сам же він був готовий, як він казав, “служити швайцаром при цьому театрі, щоб відчиняти двері Марії Костянтинівній”. Та такої студії з різних причин не довелося відкрити.

**

Наш поет О. Олесь тепло й правдиво змалював М. Заньковецьку в своїй вірші:

Вона пішла дорогою страшною,
Коли ще ранок наш не цвів,
Вона ішла царівною-весною
З далеких радісних країв.

Де йшла Вона, там сходили троянди,
Куди дивилася — зірки.
Із сліз її займались діаманти,
З зідхань здіймалися чайки.

Це нам Вона степи й річки квітчала,
Сади з опалами злила,
Могили рутою заслала —
І в небо кинула орла.

Хто чув її, той чув наш степ зелений,
 Стояв у нашому гаю,
 Той розумів наш біль і гнів шалений,
 І плакав в нашому краю.
 Вона нам стежку протоптала
 В країну сонця і тепла,
 І враз з мечем, як ангол, стала,
 І нас на гори повела!

Від першого дебюту в Полтаві 1882 року Марія Заньковецька невтомно працювала на українській сцені аж до останнього виступу на своєму сорокарічному ювілеї в Києві в 1922 році.

Працюючи то в театрі Кропивницького, то в Саксаганського, то в Старицького, то в Садовського, вона створила багато неповторних образів. Скрізь це була, як згадують сучасники, — велика геніяльна артистка: і ніжна трагічна наймичка, і горда протестуюча Зінька ("Дві сім'ї"), і глибоко трагічна Катря з "Не судилося".

За час своєї праці Заньковецька об'їхала з театром всі міста, а часом і села України, побувала в Москві, Петербурзі, разом із Садовським 1909 року виступає на сценах Західної України, де їм особливо зустрів і проводи влаштовують гуцули, а у Львівському театрі виступає в "Запорожці" разом з відомим артистом Рубчаком, несучи в народ найкращі перлини рідного мистецтва.

Ні переслідування русифікаторів, ні поліційні труси в її приміщенні, ні заборона і перешкоди нащадків Валуєва — ніщо не збило її з шляху. Тому то Марії Заньковецькій, творцеві молодого українського театру, належить одне з найпочесніших місць в історії українського театрального мистецтва, в історії української культури. Померла Заньковецька восени 1934 року, на 74 році життя.

Австралія.

Дмитро Чуб.

ЛЮБИМО СВОЮ ЦЕРКВУ! *

Українська Церква!... Нема в нас більшого й глибшого слова над слово Церква... У ньому все українське життя, у ньому вся українська бурхлива історія! Український народ і Українська Православна Церква — це синоніми, це слова однозначні. Відберіть Церкву від нашого народу — і він перестане бути українським.

Церква — це правдива путь до вічного спасіння. Але це спасіння досягається ще тут, на землі, досягається нашим земним чеснотним життям. Уся Церква невпинно працює, щоб дати правдиве щастя усім людям ще на нашій землі.

Це наша Православна Церква створила українську націю. Вона завжди була глибоко народня, — в ній міцно поєдналися всі українські класи: і інтелігенція, і селянство, і купецтво, і робітництво. І цим правдивим поєднанням створився український народ, як нація. Ось тому ще з глибокої давнини в нас стали синонімами: православний і українець. Віра й нація зли-

лися в Українського Народу в одне неподільне ціле.

Це наша Церква створила нам усю українську культуру, — культуру духову, соціальну й матеріальну. І нема в нашому житті жодної культурної ділянки, якої не створила б або не започаткувала власне наша Церква.

Величезне культурно - національне значення Української Церкви, як головного рушія поступу нації, добре розуміли всі наші вороги, і завжди направляли свій удар найперше на нашу Православну Церкву, коли хотіли бити Україну. І такий стан не змінився й до сьогодні. І власне через це Православна Українська Церква й українська історія злилися в одне неподільне ціле, завжди залежать одне від одного.

Церква своїм головним завданням має в чительство, — вона навчає нас правдивого чеснотного життя на цій землі, вона заціплює нам єдину правдиву християнську культуру. Церква — це всенародня школа, якої двері ніколи не закриваються, і блаженний той, хто навчається в ній своє життя!

* Це Слово надав "Голос Канади" 1-го липня в Україні.

У теперішній час, коли марксизм намагається посягти бур'ян до християнської культури, значення нашої Церкви виростає до великих розмірів. І тільки одна Церква спроможна виполоти цей бур'ян і вести весь світ дорогою чесотної християнської культури. Тієї культури, в якій кожна людина — то образ і подоба Бога, а тому й поважана та бережена.

Ось тому любимо свою Церкву, як

душу свою! І завжди пам'ятаймо, що кому Церква не Мати, тому й Бог не Отець. Любімо свою Українську Православну Церкву, бо це вона перетворила наш народ на націю, це вона створила нам усю нашу культуру.

Сердечно вітаю всіх українців і в Україні, і по всьому світові, і до всіх голосно кличу: Любіть свою Церкву, як віковічну славу Українського Народу!

† Іларіон

ТАЄМНИЦІ ДЕСЯТИННОЇ ЦЕРКВИ

Славнозвісна Десятинна Церква в Києві, один з найрозкішніших витворів Візантійсько-українського мистецтва князівських часів, була побудована в північно-західньому куті "Володимирова міста" в Києві, на тому місці, де, за переказом, було забито двох варягів, — перших мучеників за християнську віру. За матеріалами ж археології тут, до побудови Володимирова міста, знаходився поганський могильний цвинтар 8-10 ст. ст. Церкву було фундовано Володимиром Великим в 989 р. в вигляді могутньої кам'яної будівлі, на честь Успіння Богородиці, і закінчено Царгородськими будівничими р. 996. На утримання цієї церкви Володимиром було призначено одну десяту частину прибутків з його земельних маєтків, звідки вона й дістала народне назвище Десятинної.

Церква була кам'яна, величезного, як на той час, розміру, 34 мтр. ширини та 51 мтр. довжини, тобто коло 1734 кв. мтр. Отже, відкинувши, приблизно, на вівтар, абсиди та підвищення перед Іконостасом 734 кв. мтр., треба думати, що площа, на якій стояли вірні, дорівнювала 1.000 кв. мтр. Враховуючи, що в церкві на одному квадратному метрі уміщається 4-5 людей, очевидно Десятинна Церква вмшчала від 4 до 5.000 богомольців. Разом з тим вражала багатством та розкішшю як своєї побудови, так і обробки. Цоколь — гранитовий. Карнізи гранитові та мармурові, мури прикрашені пілястрами. Фасад уявляв собою архітрав, прикрашений орнаментальними рельє-

фами та написами. Підлога — мозаїкова, стіни всередині розмальовані фресками. Стіни вівтаря прикрашені мусією (мозаїка). Крім дорогоцінних Ікон та начиння, золотого й срібного, прикрашеного самоцвітним камінням, в церкві від самого початку переховувалися дороге князівське убрання та цінні речі. В XI ст., за описом Тітмара Мерзбургського, в храмі стояли кам'яні гробовища князя Володимира та його дружини Анни. Надалі тут ховали й інших князів.¹

В 1240 р. Десятинна Церква була зруйнована і пограбована упень татарами. Від того часу протягом чотирьох століть уявляла собою скирту румовищ. В 1635 р. на її місці, де, за свідомством Митрополита Сільвестра Косова, зберігався ще один приділ Десятинної церкви, славнозвісний та приснопам'ятний Митрополит Петро Могила зробив розчистку, і почав будувати Малу Десятинну Церкву, що й була закінчена його наступником. В 1654 р. М. Д. Церкву було дещо поширено добудовою західнього притвора. Тоді ж, очевидно, було надбудовано і другий поверх з приділом Петра і Павла. Ця церква, з бігом часу, зрухлявіла і її було відновлено в 1758 р. Але й ця церква від часу занепала, і на місці Десятинної церкви в 1828-42 рр. було постановлено нову кам'яну церкву, що займала менш

1. М. Каргер: "Княжеское погребение XI в. в Десятинной церкви". Кратк. сообщ. о докладах и полевых исследованиях Ин-та Истматкульт АН СССР. 5, 1940.

половини площі колишньої Десятинної. Нова церква, побудована за проектом відомого на той час російського архітекта Стасова, уявляла собою дидацьку сумісь всіх стилів, крім українського. Стіни — готицькі, бані — московського зразку 17 ст. Перебільшував стиль московський, єдинонеділимський. Церква мусіла символізувати "об'єднану Росію" й панування Москви. Ця антиісторична й антимистецька незграбна споруда простояла аж до кінця 1920-х рр., коли була зруйнована більшовиками. Руйнація ж дала можливість перевести археологічні розкопи та дослідити залишків справжньої Десятинної Церкви, що збереглися під землею.

Археологічні розкопи та дослідження перевелися кілька років до сьогодення науково з уживанням сучасних науково-технічних методів у самому дослідженні. Наслідки тих робіт, разом з матеріалами, що їх було зібрано раніш, дали змогу повністю відтворити план Церкви, її розміри, характер будови, прикрас, і т. д. Позатим несподівано було зроблено одну незвичайну знахідку, що дала яскраву деталь до картини загибелі Десятинної церкви в р. 1240.

Під час дослідження долівки церкви (1939 р.), в західній частині середнього нефа, після зачистки давньої підлоги церкви, як описує дослідник М. Каргер, було відкрито таємне сховище.²

Це спорудження уявляло собою квадратний в поперечному перерізі колодязь, завглибшки коло 5 мтр. Колодязь був увесь завалений та засипаний щерть будівельними уламками, різними речами та мусором. Починаючи на 20 см. від поверхні наглиб, ішов завал з уламків давніх будівельних матеріалів: цегли, розчина, каменю, полив'яних плашок з підлоги, шифера, мармура, фрагментів, фресок і т. ін. Серед того мусору — багато залізних цвяхів ко-

вальського діла, петлі, шматки перержавілого заліза, уламки давніх круглих віконних шиб, з нерідко деформованим від вогню склом, шматки розтопленої цини і т. ін.

На глибині коло 1 мтр. виявився цілий завал будівлі X — XI вв.. Тут було знайдено: велика сила давньої плашкової цегли (плінфи), фрагменти стінної обмазки, вкриті фресковими малюнками, великі шматки давнього розчину з вапна, рожевого кольору від домішки товченої цегли, шматки шиферу, вапняку, мармуру, оббита капітель, 2 великих уламки від стіни. Один фрагмент ніші з півциркульним верхом, другий — великий блок стінки з обмазкою, прикрасеною розмальовкою. Тут також багато зустрічалося обпаленого дерева, заліза, цвяхів. На глибині 1.20 мтр., в завалі давніх будівельних матеріалів, — кістяк собаки. На глибині 1.80 — 2.20 — кістяки двох дорослих людей та одного юнака.

На глибині 1.40 — 2 мтр. було знайдено 36 фрагментів лив'ярських матриць, вирізуваних з лупака. З них повелось добрати та зліпити 16 повних матриць до лиття різних прикрас з металю. Більша частина для відлиття трьохнамистинних сережок, три для відлиття зірчатих ковтків два для ковтків з виображенням звірят, одна для бронзолета. На глибині 2.40 мтр. — залізний меч.

Починаючи з цієї глибини, знахідки речей ставали усе численніші. На різних поземах було знайдено 1 залізний шолом, бронзовий хрест-енколпійон, прорізний бронзовий дармовіс, бронзовий наперсток, залізна сокира з залишками обгорілого держака в отворі, череп'яний посуд з двома вухами, кілька залізних ножів, залізна дужка та обруч від дерев'яного відра-конівки, шкляний бронзолет, чотири залізних ключі.

На глибині 4.40 — 4.45 мтр. лежав суцільний шар вугілля та обгорілих шматків дерева. В цьому шарі, трохи нижче, виявлено знову кістки двох людських скелетів. Один з них — старої жінки, другий — парубка 17-18 рр. Біля першого кістяка знайдено велику кількість шкіри та уривки тканини, серед яких лежало 6 срібних медальйонів з виображеннями свя-

2. М. Каргер: "Тайник под развалинами Десятинной церкви в Киеве". Кратк. Сообщ. о докл. и полев. исслед. Ин-та Истматкульт АН СССР, 10, 1941.

М. Каргер: "Киев и монгольское завоевание". Советск. Археология XI 1949. та інші публікації того ж автора.

тих, виконаними черню. Поруч лежала ціла купа шматків шкіри та тканин, з нашиваними на них орнаментованими золотими бляшками та низками дрібних перлин. Під тканинами — срібна плетена гривна, венеційська золота монета дожа Дондоло (1192 — 1205) з прилютованим до неї ушком для підвішування, золотий перстень з сканню та дорогоцінними каміннями, уламки срібних тринамистинних застібок, кілька корсунських хрестиків та цікава ладанка з двох тоненьких дощочок з витинками по краях, для перев'язки ладонки шнуром. Між дощечками лежали висушені листя. На тому ж рівні в куті, лежали обгорілі, плетені з лика, шнури. Тут же знайдено обгорілі уламки великої дерев'яної полумиски, вкритої різьбою.

Ще нижче, в шарі рушеного леса, було знайдено другу залізну сокиру, залізну дужку від другого відра та дві дерев'яних окутих залізом лопаті. Обидві лопаті було сторч вткнуто в землю.

На глибині 4.60 мтр. від рівня давньої підлоги Десятинної церкви колодязь закінчився, і відкрилося його дно з нерухомого суходолового лесу. В двох кутах колодязя по діагоналі було покопано невеличкі припечки. В одному з них знайдено людський скелет та скелет другого пса.

Врівень з дном колодязя починається хід убік, під північну стінку. Проте цей хід було прокопано тільки на 1 мтр., після чого відбулася катастрофа.

Як видно з усієї виявленої картини, знайдений та розкопаний під звалищами Десятинної церкви колодязь уявляв собою давнє таємне сховище. Очевидячки, його було зроблено після побудови церкви, з розпологом якої воно пов'язане. Будівельні матеріали, якими було завалено колодязь, походять з самої церкви, завалом стін та зводів якої було завалено й колодязя.

Трагічна картина загибелі людей, що знаходилися в сховищі, надає собою ясну люстру до літописного оповідання про останні години оборони Десятинної Церкви. В цій церкві оборонялася остання жменя оборонців Києва, що залишилися ще в

живих. Церква була переповнена людьми, що збіглися сюди з своїм майном: "Людем же узбігшим и на церковь на комари церковния, с товари своими, от тягости повалишася с ними стіни церковния"... Ймовірніше думати, що стіни церкви завалилися не від людського натовпу, а від ударів таранів, якими татари взагалі розвалювали дерев'яні й кам'яні мурі й споруди. "...Пороком же беспрестани бьющим день и ношь, вибиша стіни".

Невідомо, для чого було покопане сховище під Десятинною Церквою, і що зберігалось там в звичайні часи. Але під час його завалу картина була очевидно така. Люди, скелети яких знайшлися в сховищі долі, очевидно знаходилися там з своїми більш цінними речами. Двоє з них кинулися копати лопатами хід убік, який має напрямок просто до берегової кручі. Звичайно, спроба спастися в такий спосіб була цілком безнадійна, проте люди в розпачі кидалися на все. Накопану землю витягали на гору двома конівками на личакових шнурках люди, що стояли в самій церкві. На дні колодязя ще знайшлася купка рушеного лесу, накопаного з бічного ходу, що його не встигли витягнути нагору. В той момент обвалилися комори, а з уламками будівлі потрапили до колодязя й ті люди, скелети яких виявилися вгорі поміж мусором.

Можливо, що в зв'язку з останніми годинами Десятинної Церкви пов'язана і друга пам'ятка. На схід від Десятинної Церкви, ще розкопами В. Хвойка коло 50 років тому, було виявлено братську могилу. Вона знаходилася на тому ж самому місці, де було знайдено залишки кам'яного князівського палаца. На жаль, археологічні розкопи та досліді в ті часи переводились ще не досить ретельно та науково, а особливо Хвойкою, що ганявся більш за сенсаціями, і тому багато фактів, щодо цієї важливої пам'ятки, залишилися не фіксованими, а деякі, очевидно, й непоміченими. Хвойка наводить тільки сумарний опис пам'ятки. В могилі було виявлено велику силу людських кістяків, жіночих та чоловічих, всього віку, починаючи з немовлячого.

Деякі черепи було розламано та розсічено... На дні братської могили, під кістяками, на залишках давніх підвалів будівлі, що колись тут стояла, було знайдено надзвичайно цікавого хреста грецького діла. Довжина його 62 см., у поперек — 40 см., а довжина залізного стрижня від нижнього кінця — 10 см. Хрест вкритий срібною платівкою, був прикрашений по краях дорогим камінням та кольоровою фініфтю (емаллю). На середній частині хреста — медальйон з виображенням святого й написом: “Св. Теодор” грецькими літерами.

В. Хвойко висловлював цілком припустиму гіпотезу, що знайдений на дні братської могили хрест є на-престольний хрест Десятинної церкви, і був покладений в братську могилу останніми оборонцями Києва, щоб ця святиня не потрапила до рук невірних.

Від часу загибелі Десятинної церкви минуло понад 700 років. І от тепер, після багатьох спроб побудови церкви, на цьому місці знову румовище та гноєвище...

Всі країни, всі народи мають пам'ятки культури та історії своєї мивущини, які вони бережуть і якими

пишаються, виховуючи на тій національній гордості молоді покоління. Тільки одна Україна вкрита пам'ятниками, незаними в Європі. То самі руїни, або могили. То звалища та рештки знаменитих архітектурних та інших пам'яток всесвітнього значення, створених українським народом в князівські та козацькі часи, та могили братські й самітні великої кількості незаних героїв, що загинули в боротьбі за свою віру, батьківщину та волю. І якщо пам'ятки європейських народів наповнюють їх свідомість національною гордістю, то й наші страшні руїни повинні правити смолоскипами, що освітлюють нам шлях до майбутнього. Пам'ятки ті, та події, про які вони нагадують, треба випекти в серцях розпеченим залізом. Пам'ятки ті повинні збудити в нас не тільки гнів та тугу, а й непохитну волю до постійної, безупинної праці, до створення нашої культури та майбутнього нашого народу. Пам'ять про ці страшні згадки трагічної історії України повинна горіти в наших серцях та в нашому сумлінні неувгасимо, — тепер і завжди, і на віки вічні!

Проф. М. Міллер.

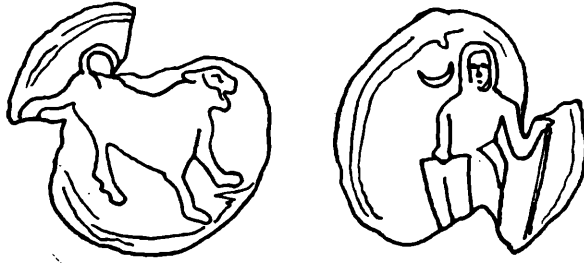
ПЕЧАТКА КНЯЗЯ ЛЬВА ДАНИЛОВИЧА

Від давніх княжих часів збереглася одна цікава сфрагістична пам'ятка, а саме — печатка галицького князя Льва Даниловича, якої він уживав певно десь при кінці XIII століття. Спеціальні докладні студії цієї важливої історичної пам'ятки дають нам тепер можливість пізнати й розв'язати ряд значних проблем, які досі таїли в собі суперечності або неясності.

Насамперед треба завважити, що студії цієї печатки відбуваються не на оригіналі, а на фоторепродукції, уміщеній раніш в “Ілюстрованій Історії України” М. Грушевського (вид. Київ-Відень 1921) і повтореної недавно у “Великій Історії України” (вид. І. Тиктора, Львів-Вінніпег, 1948 — стор. 231). Щодо геральдично-сфрагістичних властивостей печатки Льва Даниловича, то перший звернув на неї увагу історик І. Крип'яке-

вич, який і згадав про виображення галицького лева на ній у спеціальній брошурі про герб України. Деякі твердження Крип'якевича викликають однак сумнів, і зраджують, так би мовити, першу геральдичну проблему щодо постаті самої гербової фігури — лева.

Крип'якевич, розглядаючи печатку так, як вона представлена на згаданій вище книжковій репродукції, дійшов до висновку, що лев стоїть на чотирьох ногах і значить, має ще поставу негеральдичну. Справді, у XIII ст., с. т. по сотні літ після виникнення самої науки і практики геральдики, що ще не цілком і скрізь утвердила свої правила, такі геральдичні курйози були дуже можливі, надто ж ніби в Україні, до якої геральдична культура доходила з Заходу із запізненням.

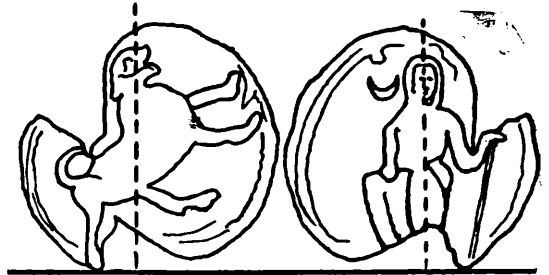

А. Рисунок печатки хибно орієнтований.

Проте, докладний і уважний розгляд рисунка репродукції печатки Льва Даниловича ясно відкриває як хибність твердження Крип'якевича, так і хибність розположення виображення обох боків печатки в репродукованому рисунку її, на основі якої зробив свій мильний висновок дослідник. Як придивитись уважно до цього рисунка печатки, то побачимо, що відбитки обох боків печатки щодо себе зовсім неправильно орієнтовано (див. рис. А).

Властиво ж обидві відбитки печатки з чільного й заднього боку мають однаковий зовнішньо-контуровий обрис (конфігурацію), а тому при правильному розташуванні репродукції відбиток печатки кинувся би в очі тотожність їх контурів, що цілком покриваються з собою. Але через те, що нижній малий виступ уламка печатки опинився в лівому рисунку з левом вгорі, то постає лева справді опинилась на чотирьох ногах. Можливо, що в цій цілі була так орієнтована ця відбитка уламка печаті, щоб лев дістав "природне" положення. У всякому разі, репродукція печатки Льва Даниловича робилась без жодної уваги до сфрагістичних і геральдичних вимог. На хибну ж орієнтацію обох відбиток печатки не звернув уваги Крип'якевич, а тому і сам видав хибний осуд про негеральдичну поставу лева.

А якщо рисунки обох боків печатки зорієнтувати правильно, то тоді і висновок, щодо постаті лева, буде інший. Ці ж рисунки обидвох боків печатки розташувати проти себе нормально дуже легко. Правий рисунок, властиво, представлений правильно, бо уявна лінія, що йде через

Б. Рисунок печатки правильно орієнтований.

симетрійну вісь постаті озброєного вояка, спадає прямою до поземної лінії. Щоб правильно зорієнтувати і ліву відбитку печатки з образом лева, треба й його повернути по прямою вісній вісі так, щоб нижній виступ уламка лівого рисунка супроти такого ж уламка на правому рисунку зайняв відповідне відворотне положення (Див. рис. Б).

Тоді й постава лева піднесеться догори, і побачимо, що він стоїть не на чотирьох ногах, а на двох ногах, згідно з вимогами геральдики. Таким чином доводиться визнати поставу лева таки геральдичною, а звідси зробити той цікавий висновок, що впливи геральдичної європейської культури на знакової системі Західної України позначились вже дуже рано, і що гербові витвори тодішніх княжих часів оформлювались досить досконало. Усі дальші галицькі печатки інших князів з образом лева, що має вповні геральдичний вигляд, це підтверджують.

Другим цікавим явищем, що випливає з уважного розсліду печатки Льва Даниловича, є незвичний, ненормальний зворот фігури лева вліво (від глядача вправо). На перший поверховий погляд такий лівий зворот цієї гербової фігури здавався б

також негеральдичним. Однак такий погляд був би помилковим. Печатка князя Льва Даниловича належить до того роду тогочасних нерідких сфрагістичних витворів, в яких образ гербової фігури тільки на самій печатці, а не на її відбитку, вважався за дійсний. В такому випадку лише сама печать, як намацальний матеріальний знак (інсигнія) правила за єдиний, незмінний правдивий оригінал, а її численні відбитки були ніби лише її тінню, слідами, відматеріяльзованим образом (як у наш час образ-портрет людини). І багато європейських печаток, особливо в Англії, так таки і вважалося за дійсний геральдичний знак; а тому і рисунки різних гербових фігур на них виконувались старанно геральдично, як і на гербових щитах, с. т. із зворотом голови і постаті живих істот направо. Зрозуміло, що на відбитках такої печатки-матриці всі образи (а часто й написи) мали вигляд відворотний, “лівий бік”, чи, як ще інакше кажуть “дзеркальний відбиток”. Таким ось дзеркальним відбитком зо справжньої княжої тогочасної інсигнії — печатки-матриці — з’являється і досліджувана нами цікава історична пам’ятка. Це ясно видно з аналізу образу озброєного вояка на другому боці печатки; бачимо, що людська постать тримає ненатуральним способом зброю: спис у лівій руці, а щит — у правій, що суперечить правді, бо в дійсності вояки скрізь і завжди носили зброю цю якраз навпаки, — списа чи копіє у правій і щита у лівій руці, і так з тією зброєю й виображувались на різних рисунках. Отож, і на самій княжій печатці-матриці озброєний вояк був виріблений правильно з нормальним триманням своєї зброї, і тільки на дзеркальному відбитку печатки дістав такий дивний лівий вигляд, так само, як і лев. І тепер уже можна вповні зрозуміти, чому, власливо, постать гербової фігури-лева на відбитку печатки Льва Даниловича має ніби неправильний, негеральдичний зворот вліво.

Ще одну думку підсовує печатка Льва Даниловича через порівнювання постаті озброєної людини, можливо навіть портрета самого князя

з подібними виображеннями на інших наших і чужих печатках. Уміщування на печатках фігури озброєного мужа — “*Vir armatus*”, як у тодішніх часах зазначалося, було за своєнням лицарського звику, який поступово поширився й сильно закоринився у всій Європі.

Спочатку це було прямим наслідуванням ще давнішого античного способу портретування на печатках і мөметах самих володарів держав і країн. І тому, за прикладом Візантії, і в Україні первісні княжі печатки і монети мають виображення великих князів — володарів України або образи святих, небесних їхніх патронів. На тих печатках постаті володарів трактовано звичайно маєстатично, сидячих переважно на престолі з атрибутами царської величі і без зброї. Щойно в середній добі середньовіччя під широким впливом тогочасного розквіту лицарської символіки портрети володарів з’являються на печатках пішо або кінно в бойовій зброї. А ще пізніші портрети чи образ володаря абстрагується до звичайної постаті озброєного вояка-лицаря, того озброєного мужа в пасивній поставі чи в картині боротьби з ворогом, що став символізувати взагалі воєнну міць лицаря-князя й перемогу.

До такого ось роду печаток відноситься й наша печатка князя Льва Даниловича. На ній виображено не лише суть геральдичного княжого знаку, лева, але і в образі “озброєного мужа” символізовано воєнну славу й міць могутнього володаря. А печатка онука князя Юрія Львовича ще більш у цьому сенсі характеристична, бо водночас захоує і старше маєстатичне виображення князя на престолі, і виображення його у вигляді кінного лицаря на відвороті печатки (Вел. Іст. Укр. стор. 235, 237). У цьому можна також добачати повне свідоцтво тому, що тодішня Україна, особливо західня її частина, культурно й політично розвивалася з духом часу лицарської Європи.

Оригінальний звичай уміщування образів піших і кінних лицарів на печатках став пізніш зародком деяких національних і державних гер-

бів, а в тому числі й українського знаного запорізького герба і "національного" герба Гетьманщини з образом лицаря-козака, озброєного мушкетом. Очевидно, традиція такого символу військової сили й бойової слави була настільки міцна й жива в Україні, що навіть за пару віків пізніше по зануку державності цей проречистий символічний прообраз віджив і відновився знов у військовому знаку Запоріжжя й козацтва, які вважали себе спадкоємцями державності й військової слави княжої доби. Таким чином, образ "озброєного му-

жа" з княжих часів відбув певну знакову (формульну) еволюцію й перетворився в "озброєного лицаря-козака з мушкетом" у гербі Козацтва українського.

Подібну еволюцію відбув і початковий образ княжого кінного озброєного мужа, перетворившись у лицаря-вершника "Погоні" в литовському національному й державному гербі та в образ св. Юрія Переможця в земському і пізніш державному гербі московському.

М. Битинський.

РІЗНЕ.

Знайдено могили С. Гулака-Артемівського. Київська "Радянська Україна" повідомляє, що в Москві на Ваганьковому цвинтарі знайдено могили С. Гулака-Артемівського, автора української опери "Запорожець за Дунаєм". На надгробному камені написано: "Господи, приими прах его с миром. Семен Степанович Артемівській-Гулак. Умер 6-го апреля 1873 года. 58 лѣт".

Італійсько-українське культурне Т-во в Римі. Заходами італійських приятелів України та українських громадян засновано 10-го березня в Римі Італійсько-Українське Культурне Товариство, яке своїм завданням ставить: ширити серед італійської громадськості інформації про українську справу шляхом влаштування публічних докладів, студійних зборів, видавання публікацій про Україну, тощо.

З Києва до Букарешту виїхала українська делегація на декаду Української ССР в Румунії. До складу делегації ввійшли: композитор А. Я. Штогаренко, поет А. С. Малишко, артист М. М. Крушельницький, маляр М. І. Хмелько та вчителі й колгоспниці, а також у повному складі державний народний хор УССР, під керівництвом композитора Г. Г. Верьовки.

Українські артисти м. Львова (театр ім. Марії Заньковецької) нещодавно їздили в Латвію. Їх тепло приймали, особливо сподобалися вистави "Назар Стодоля" Т. Шевченка і "Сорочинський ярмарок" М. Старницького.

Ювілей Леонарда да Вінчі широко відзначається в Україні. У Києві у Державному Музеї західного й східного мистецтва влаштовано виставку копій з картин Леонарда, є також кілька оригінальних картин його уч-

нів та італійських майстрів того часу.

"Сад Миру" посаджено в с. Крупець, Славутського району, Кам'янець-Подільської області, на площі 60 гектарів. У тому "саду миру" провадяться тепер стрілецькі вправи сільських хлопців.

Триста літ наукової праці. Німецька Академія Природознавства (т. зв. Академія цезаря Леопольдина) 16 лютого 1952 р. святкувала 300-ий рік свого існування. Академія тепер міститься в Галле.

75 ліття Манітобського Університету. Заснований він 1877-го року. Тепер міститься за містом. В старому університетському будинку в центрі міста залишено тільки Університетське Видавництво та Вечірній Інститут. Починаючи з 1949 року в Манітобському університеті викладаються побіч інших слов. мов і українська мова. Університет у Вінніпегу відвідують річно коло 300 студентів українського походження. В 1952 році їрадуують перші українці, що прибули після останньої війни до Канади. Серед професури Ман. університету викладали в 1951-52 р. такі українці: проф. П. Кондра, проф. Яр. Рудницький, проф. П. Юзик, д-р П. Воробій, мгр. Н. Шандаревич (Сандор). У Вечірньому Інституті викладав у 1950-51 р. проф. Л. Білецький, а в Літній Школі в 1952 р. викладатиме д-р Юрій Мулик-Луцик.

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ЗАМІТКИ.

Інститут для вивчення історії й культури СССР

У Мюнхені заклався "Інститут по изучению истории и Культуры СССР", який уже видав за 1951-ий рік чимало цінних праць своїх членів. Усі праці випускаються російською мовою, а резюме їх подається в трьох мовах: англійській, французькій і німецькій.

Серед співробітників цього Інституту є не мало й українських учених.

Усі праці писані об'єктивно, науково. Подається багато правдивого матеріалу, який дає можливість пізнати істоту сучасної ССРСР.

Ось епис видань цього Інституту:

I. **Исследования и материалы:**
 Б. Микорский: Разрушение культурно-исторических памятников в Киеве в 1934 — 1936 годах, 1951 р., 21 ст. — Д-р Григор Сааруни: Борьба Армянской Церкви против большевизма, 1951, 29 ст. — Вс. М. Гречко: Коммунистическое воспитание в СССР, 1951, 56 ст. — П. Галин: Как производились переписи населения в СССР, 1951, 56 ст. — Д-р Г. Шульц: Санитарная и противоэпидемическая работа в СССР, 1951, 48 ст. — Л. Ржевский: Язык и тоталитаризм, 1951, ст. 66. — Проф. Д-р П. Л. Кованьковский: Финансы СССР во вторую мировую войну, 1951, ст. 48. — Ф. Легостаев: Физическое воспитание и спорт в СССР, 1952, 57 ст.

II. **Материалы Конференции Научных Работников.** Велика ця Конференція відбулася 11-14 січня 1951-го року в Мюнхені, і вже випустила 6 збірників (ще не вийшов випуск IV) своїх праць, а саме: I. Проф. А. П. Филипов: Свобода и творчество в области советской науки и философии. Ф. А. Степун: Кризис свободы на Западе, 1951, 87 ст. — II. Проф. В. Лагодин: Советская система управления и ее психологические действия, 1951, 80 ст. — III. Авторханов: Положение исторической науки в СССР, 1951, 94 ст. — V. 1. Ю. Г. Гудим-Левкович: Советское сельское хозяйство после войны. 2. Дипл. инж. С. Е. Крушель: О советской "плановой" системе хозяйства. 3. Дипл. инж. Н. И. Надеждинов: Застойное положение советской промышленности. 4. В. А. Никитин: Заработная плата в Советском Союзе. 5. А. И. Поплюйко: Послевоенная металлургия СССР, 1951, 112 ст. — VI. Н. А. Анатольева (Поплюйко): 1. Современное состояние советского языковедения. 2. П. Ефимов: Практика народного образования СССР. 3. Л. Д. Ржевский: Проблемы эстетики и тоталитаризма. 4. Д-р Г. Сааруни: Культурная жизнь советской Армении, 1951, 87 ст.

III. Вийшов також I-ий том: Вестник Інститута до изученню истории и культуры

СССР, 1951, 194 ст., в якому подано багато статей, матеріалів та рецензій. Напр.: Проф. А. Филипов: Марксизм и материализм, Д-р Н. Гурьев: Советская космология на службе официального мировоззрения, Доц. Н. Градобоев: Сталин дополняет марксизм, В. Марченко: Советская власть и евреи в 1941-1942 г. і інші.

Цей мюнхенський "Інститут по изучению истории и культуры СССР" стає дійсним головним центром для вивчення ССРСР. На Конференції 11-14 січня 1951 р. брало участь 110 науковців, з них 67 росіяні, 15 українців і 24 інших національностей. Директором Інститута є Б. А. Яковлев.

I. **Огієнко.**

ДОПОВІДЬ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА В УВАН.

I.

У приязності коло 50-ти представників науки, мистецтва, літератури й журналістики колишній Міністер Освіти Української Народної Республіки й Ректор університету в Кам'янці-Подільському, а тепер Митрополит Української Православної Церкви в Канаді, д-р Іван-Іларіон Огієнко, в формі товариської розмови на запрошення управи ВУАН, у приміщенні Академії під ч. 11 Вест 26 вул., подав до відома приязних в загальних нарисах ділянки праці, якою займався впродовж свого життя. Це така різноманітна праця на полі українознавства і така багата, що приязні порівняли її з працьовитістю проф. Михайла Грушевського.

Голова ВУАН, проф. І. Вегухів, привітавши належно достойного гостя й члена Академії, ствердив, що цю його працю можна поділити на 16 основних праць, що він їх підготував до друку або над ними працює.

Самий доповідач пригадав, що велика частина його вже написаних, а то й виданих праць і матеріалів, пропала безслідно під час воєнного лихоліття, однак одну він викінчив без шкоди, а саме — переклад Св. Письма на українську мову, переданий до друку Бритійському Біблійному Товариству.

З уваги на свій вік — 70 років — як казав Митрополит, він мусить спішити з упорядкуванням своїх матеріалів, які ще йому залишилися і видати деякі праці друком. Після доповіді йшли півгодинні запити й відповіді, а потім особисте знайомлення з приязними й оглядання архіву й нової домівки ВУАН. ("Свобода" 1952 р. за 21. V).

II.

Конференція УВАН з нагоди приїзду з Канади дійсного члена УВАН, Митрополита Д-ра Іларіона.

"Бюлетень Української Вільної Академії Наук у США" в збірнику ч. 4 за травень 1952 року подає таке:

10 травня до УВАН у США завітав Митрополит Д-р Іларіон, дійсний член УВАН, і зробив доповідь про свою теперішню наукову працю. Доповідач поінформував, що тепер він працює над такими темами:

1. "Історія українського наголосу"; над якою він уже працював багато років, читав цей курс у Київському Університеті, потім рукопис був загублений у Кам'янці-Подільському; проф. Огієнко удруге працював над цією темою у Холмі, і уже здав був до друкарні, в Жовкві, але рукопис був спалений там більшовиками. Тепер він написав уррете, і вже частина рукопису надрукована в друкарні у Вінніпегу.

2. "Методологія наукової праці". Цей курс проф. Огієнко читав у Варшаві. Тепер він обробляє його для видання.

Також він має приготовані для видання роботи:

3. "Кирилівська палеографія" і

4. "Українська сфрагістика".

5. Окрема праця над українськими стародруками; у Львові вийшов I-й том: "Українське друкарство", видати дальші томи ще не було змоги.

6. Дохристиянські вірування українського народу".

7. Багато років працював доповідач і тепер працює над роботою: "Історія української Церкви", яка мала вийти у 6 томах. Два томи вийшли, а чотири пропали під час війни. Був окремий том — "Афон і Україна", який зник. Також пропала монографія "Поділ Київської Митрополії".

Зараз є готові: "Українська Церква й наша культура", "Ідеологія Української Церкви", "Українська Церква під татарами", "Українська Церква за Богдана Хмельницького", "Українська Церква в добу Руїни", "Українська Церква за Мазепи".

Цим літом почнеться друкуватися "Поділ християнської Церкви й перші спроби її об'єднання".

В кінці доповіді Митрополит Іларіон зазначив, що він багато років працював над перекладом Біблії. Тепер підготовляє до друку Требник українською мовою.

Доповідач закінчив свою інформацію словами, що тепер, маючи 70 років, хочеться йому бачити свої праці закінченими й надрукованими, щоб вони не пропали для української культури, так як пропало багато його праць під час воєн.

Доповідь викликала багато питань, побажань і зауважень.

Закриваючи Конференцію, Голова УВАН у США, проф. Вегухів висловив щире подяку Високостойному Гостеві за відвідини, за дуже цікаву інформацію та зазначив, що необхідно подбати про видання його цінних наукових праць. Далі Митрополитові Іларіові були представлені всі присутні. Потім доповідач оглянув приміщення Академії і ознайомився з Музеєм УВАН, де з нагоди відвідин Митрополита була влаштована виставка його творів.

НОВІ КНИЖКИ.

Просимо всі Видавництва й окремих письменників надсилати "Нашій Культурі" всі свої видання на рецензію.

Р. Драган: Взори писанок та інструкції, як писати писанки. Видано "Комітетом Мистецтва і Музею" "Союзу Українок Канади". Саскатун, 1952. Текст і малюнки. Видання літографоване. 13 ст.

Т. Ерем: Советський Акваріум. Нью-Йорк, 1951. Накладом В-ва "Національна Трибуна". 144 ст.

Божественная Литургія Св. Іоанна Златоустого, — мовою церковнослов'янською й англійською. Крім Літургії, дано й Молитовника та Панахиду. Нью-Йорк, 1951, 320 ст.

Вибір із української народньої словесности. Склав Я. Рудницький. Вінніпег, 1951 р., 32 ст. Видав Департамент слов'янських студій Манітоського Університету.

Зміст 9 (174) числа за липень 1952 р. науково-популярного місячника "Наша Культура":
Дм. Чуб: Марія Заньковецька в спогадах сучасників. — **† Іларіон:** Любімо свою Церкву!
 — **Проф. М. Міллер:** Таємниці Десятинної Церкви. — **М. Битинський:** Печатка князя Льва Даниловича. — **† Іларіон:** Слово "глум". — **Різне.** Рецензії, огляди, замітки. — **Доповідь** Митрополита Іларіона в ВУАН. — **Нові книжки.** — **Річна передплата \$2.50, окреме число 25 центів.** Адреса: "Nasha Kultura", 804 Magnus Ave., Winnipeg, Man. Canada.

(Продовження зо ст. 3 — 4)

одним з варіантів новелі "Карби". Музей відкрито 1949 р.

Мистецтво за наказу. Відкриті партійні збори спілки радянських художників України відбулися в Києві. Збори обговорили (бо мусіли) редакційну статтю "Правди": "Поліпшити якість політичного плякату". З нотатки "Радянської України" від 24 травня довідуємося, що "Тематика плякатів — вузька, не відбиває багатогранного життя нашого народу. Зовсім немає плякатів про дружбу народів, зокрема про дружбу українського й великого російського народів. Мало й неповноцінно відбита боротьба радянського народу за мир, проти імперіялістичних палів війни".

Нарада працівників дитячої літератури закінчила свою працю в Києві. Вона була присвячена обговоренню мистецько-творчих питань української літератури для дітей, а вийшла лайка, з якою накинувся ЦК КП(б)У на письменників, які не догодили своїм панам.

Фільм "Тарас Шевченко" дублюється на багато мов народів ССР. В Узбецькій ССР він уже вийшов на екран. Але переклади дублі дуже знижують вартість фільму. Наприклад, слова одного з героїв фільму: "...Покищо тільки родина Толстих турбується про звільнення Тараса..." перекладач перекладає: "...Покищо тільки товсті люди турбуються про звільнення Тараса..." Попри такі помилки, фільм "Тарас Шевченко" користується в Узбецькій ССР величезною популярністю.

Засідання виїздної сесії Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії Наук УРСР відбулось у Львові. Сесія була присвячена проблемі "відображення ідей ленінсько-сталінської національної політики і дружби народів в українському мистецтві та народно-поетичній творчості". Тривала вона три дні і прослухала 8 доповідей та написала листа "великому мистцеві" Йосипові Сталінові.

Проти української мови. На останньому пленумі ЦК КП(б)У секретар ЦК Кириченко підніс наново боротьбу проти "націоналістичних слів", що ними користуються українські "націоналісти" буцім то на те, щоб "відірвати українську мову від російської". При цій нагоді Кириченко критикував Академію Наук УРСР, мовознавчі і літературознавчі установи, а також деяких письменників за те, що вони недостатньо запопад-

ливо відчищують українську мову від словесного "дрантя", нанесеного "буржуазним націоналізмом".

На українську мову перекладено твори болгарського письменника Л. Стоянова (редакція Павла Тичини), повість румунського письменника М. Садовяну "Митря Кокор" та німецької письменниці Анни Зегерс "Мертві залишаються молодими". Книжки друкуються у Києві і Львові.

Збірку рукописів Марка Кропивницького подарувала Державному музеєві театрального мистецтва УРСР учителька села Порецького Чуваської АССР Марія Григорівна Варакіна.

Вищі школи в Одесі. 5550 осіб будуть прийняті цього року до 17 вищих навчальних закладів міста Одеси. Підготовка до того набору почалася вже тепер.

Український державний хор під керівництвом Верьовки з успіхом виступає тепер у Чернігівській області. У репертуарі, крім обов'язкових пісень про Сталіна й мир, багато українських народніх пісень.

І. Гончаренко працює над темами: "Роля сім'ї у вихованні" та "Становище вчителя в советській школі".

Проф. Д. Горняткович пише працю про архітектуру й монументальне малярство доби бароко в Україні, та працює над монографією про творчість Петра Ів. Холодного. В кварталнику "Логос" у Йорктоні (Канада) друкується праця про українське малярство середньовіччя на території Польщі.

І. Крилов працює над темою: "Комуністичне виховання в советській школі системи соцвиху".

Проф. Г. Махів працює над темою: "Сільське господарство України".

Проф. В. Чапленко викінчує працю: "Українська літературна мова, її виникнення і розвиток". Робота матиме біля 15 друкованих аркушів.

П. Шатун опрацьовує роботу: "З практики викладання літератури в советській школі".

Г. Яценко розробляє теми: "Еволюція форм советської школи" та "Прищиплення етики в советській школі".

† **С. Вишнівський**, волиняк журналіст, в Бозі упокоївся в середу 18 червня 1952 р. в м. Рочестері в ЗШАмериці. Вічна йому пам'ять!

На Видавничий Фонд "Нашої Культури" Я. Редчук прислав 1 дол. Сердечна йому подяка!

